

ATAYURTTAN ANADOLU'YA BİR TOY: KIZ EVLENDİRMEK* FROM HOMELAND TO ANATOLIA: GETTING A GIRL MARRIED

Yıldız KOCASAVAŞ**

Öz

Türkler atayurtlarından Anadolu'ya gelirken yaşayış şekillerini, inançlarını, duyguları ve düşüncelerini, deneyimlerini de beraberlerinde getirdiler. Bu, yüzlerce-binlerce yıllık birikim demektir. Yeni yurtlarını kurarken, yeni dünya düzenlerinde bu birikimlerin yanı sıra, ihtiyaçları nispetinde etraflarında var olanlardan faydalandılar, yanı sıra da yenilerini ortaya koydular. Gelenek ve göreneklerini, kültür ve birikimlerini de beraberlerinde taşıdılar: Düğün ve cenaze törenleri, yeme-içme alışkanlıkları, büyüğe saygı, küçüğün hakkı gibi. Kız evlendirme toyunun dile yansımalarında 'kız alınır, kız verilir, kız göçürülür, kız uzatılır, kızın adı göçtür, ere varır, ere değer.' İyi ama erkek için durum nasıldır? Erkek 'evlendirilir, gelin alır, kız alır'. Nadiren bu durum, 'iç güveyi gitmek' şeklinde üçüncü bir olguyla sonuçlanır... Tarama yöntemine başvurularak hazırlanan çalışmada, dilin sosyal ihtiyaçlar nispetinde türetme kabiliyetinin sınırları, sınırlılıkları araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atayurt, Anadolu, Gelenek, Kız Evlendirmek.

Abstract

When Turkish people came to Anatolia region from their homeland, they brought their feelings, thoughts and experiences too, and that means a huge culture accumulation of hundreds of years. When they were building their new country, they made use of other people's culture to keep pace with them, and sometimes, they created their new ones. They carried their culture, accumulation, traditions and customs to everywhere they have gone (wedding ceremonies, funerals, eating and drinking habits, respecting to elder ones, rights of younger ones and such...). In Turkish traditions (toy), families frequently get their girls married with good and strong groom of families that they love, and both bride and groom can be satisfied with that event. Rarely, that event can be concluded with blind dates. In this study prepared by using the screening method, the limitations and limitations of the ability to derive the language in terms of social needs will be investigated.

Keywords: Homeland, Anatolia, Traditions, Getting A Girl Married.

Giriş

İnsanlar, geçmişleriyle bağlarını kolay kolay koparamaz, bir şekilde devam ettirirler. Bu durum milletler için de geçerlidir. Türkler atayurtlarından Anadolu'ya gelirken yaşayış şekillerini, inanç, duyguları ve düşüncelerini, deneyimlerini de beraberlerinde getirdiler. Bu, yüzlerce-binlerce yıllık birikim demektir. Yeni yurtlarını kurarken, yeni dünya düzenlerinde bu birikimlerin yanı sıra, ihtiyaçları nispetinde etraflarında var olanlardan faydalanırken yenilerini de ortaya koydular. Gelenek ve göreneklerini, kültür ve birikimlerini de beraberlerinde taşıdılar: Düğün ve cenaze törenleri, yeme-içme alışkanlıkları, büyüğe saygı, küçüğün hakkı, adak adama, adağın yerine getirilmesi, vb. gibi. Bunlardan biri de toy geleneğidir: Çocuğun doğuşuyla ilgili (ad alması, ad konması, diş toyu, vb.), sünnet, mektebe başlama (amin alayı, vb.) ve bitirme, askere gitme ve dönme, meslek sahibi olma (peştemal kuşanma, vb.), ailenin oluşumu, düğün (kız alma, kız verme, vb.)... Bunlardan kız evlendirme toyu yani "kız göçürür toyu", "evlenüü toyu", en yaygın ve bilinen toy yahut eğlence şeklidir. Bu geleneğin ifadesinde *kız alınır, kız verilir, kız göçürülür, kız uzatılır, kızın adı göçtür, ere varır, ere değer*, vb. İyi ama erkek için durum nasıldır? Erkek çocuk, *evlendirilir, gelin alır/alınır, kız alır/alınır*. Nadiren bu durum, *iç güveyi gitmek* şeklinde üçüncü bir olguyla sonuçlanır.

Problem

Toy geleneğiyle ilgili ayrıntı ve incelikleri kelime, mecaz ve deyimlerle takip etmek mümkün müdür? sorusundan yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada, dilin sosyal ihtiyaçlar nispetinde türetme kabiliyetinin sınırları, sınırlılıkları araştırılmıştır.

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi BAP tarafından BEK-2017-26011 proje no ile desteklenmiş ve 29 Eylül 2017-03 Ekim 2017 tarihleri arasında Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu ve İsveç Uppsala Üniversitesi işbirliğiyle düzenlenen 1. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur. Bilimsel etkinliklere katılım desteği sağlayan İstanbul Üniversitesi BAP Birimine teşekkürlerimi arz ederim.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Amaç ve Yöntem

Kız ya da erkeğin evlenmesi, evlendirilmesine toplumun bakışına dair ipuçlarının dildeki izlerle takip edilmesi amacıyla tarama yöntemine başvurulacak, derlenen malzemenin değerlendirilmesi suretiyle konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Böylelikle, ailenin kurulma aşamalarının, toplumun kadın ve erkeğe bakışının dil malzemesiyle de bir nebze dahi olsa ortaya konabileceği inancını taşımaktayız.

1. AİLE NEDİR? NASIL OLUŞUR? GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK AİLE YAPISI

Her iki cinsin bir araya gelerek oluşturduğu "aile, toplumun en küçük sosyal birimi, en alt düzeyde bir teşkilâttir. Aile, neslin devamı için, kadın ve erkeğin, oraya göre meşru kabul edilen bir araya gelmesi ile oluşur. ...Türk ailesinde, kadın ve erkek, adeta birbirini tamamlayan iki unsurdur. Ailede birinin üstünlüğü söz konusu olduğunda, erkek öndedir ve etkindir. ...Kadın eğer erkeği evinde yoksa onun bütün işlerini üstlenir ve yerine getirir. ... Bu yüzden Türk kadını, tarihin hemen her devrinde hayatın içinde olmuştur. (Baykara, 2001:153-155)

Geçmişten günümüze, Türk aile yapısında kadının yeri ve önemi tartışılmaz. Peki bu durum İslâm toplumunda nasıldır? Batı toplumlarının konuya ilişkin görüş ve düşünceleri nelerdir? "İslâm toplumunda kadının durumu birçok Avrupalı yazarlar tarafından yanlış anlaşılmış ve Müslüman kadının bütün tarih boyunca erkeğin esiri olduğu veya kafes arkasına itilmiş bir mahpusun hayatını yaşadığı tezi ileri sürülmüştür. ...Serbestçe ticaret yapan, malları üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunan Müslüman kadını toplum hayatında kendine düşen yeri almaktan alıkonulmamıştır; hatta Divân-ı Mezâlîm Başkanlığı gibi kadılıktan bile üstün olan bir vazifeyi görmesi doğal karşılanmıştır." (Üçok, 1993, s. 1) "Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerîflerle dünya tarihinde kadının sosyal ve hukukî durumunda en büyük devrimlerden biri yapılmıştır. İslâm'da kadının yeri bazı bakımlardan erkeğinkine nazaran daha aşağı ise de, İslamiyet'ten sonraki kadınla, önceki kadının durumları arasındaki fark herhangi bir devrimde görüldüğünden daha büyüktür." (Üçok, 1993: 21)

2. AİLENİN KURULMASINDA TOY GELENEĞİ VE BU GELENEKTE KADININ YERİ

Türk topluluklarında, toy merasiminin başlangıcından bitişine dek, yani aile kurumunun oluşması aşamasında birtakım örf ve âdetlerin uygulandığını biliyoruz. "Âdetler, örfler, görenekler ve gelenekler 'kültür unsurları' olarak insanların duygularına, düşüncelerine ve davranışlarına ilk elden yani doğrudan doğruya tesir ederler." (Nirun ve Özönder, 1990:252) "Türk soylu halklarda hem yaptırım gücünü hem de yaşayış biçimlerini yer yer kaybetmiş veya değiştirmiş olan törenin (törüt, türe) ağırlıklı olarak günümüze kadar kendini hissettirdiği alan, aile içi merasimlerdir." (Yoloğlu, 1999:IX)

Aile üyelerini, hısımlar ve akrabayı biraraya getiren "Aile merasimlerinden toy (düğün) merasimi Türk soylarının en çok sevdiği merasimdir. Toyun farklı bölümlerden oluşması olayı son devirlere aittir. ...Düğünden önceki (tanışma, ağız arama, dünürçülük, belge, nişan, erkek evine bohça gönderme vs.), düğün (erkek düğünü, kız düğünü, şah süsleme, Bey'in çalınması vs.), düğünden sonraki bölüm (yüz aklığı, duvak kapmak, görelye, ayak açtı vs.). ...Bu bölümler farklı geleneklerle ve bazen mutlu, bazen de hüznü türkülerle yapıyor." (Yoloğlu, 1999:17-18)

Bugün, toplumumuzda genellikle çekirdek aile biçimindeki aile yapısı görülse de (kız çocuğu da erkek çocuğu da ailelerinden ayrı bir eve evlendirilseler bile) kız tarafı için *kız vermek, gelin etmek, gelin vermek; damat ve ailesi tarafı için kız almak, gelin almak* söz gruplarına yer verilmekte; *damat almak, erkek almak* söz grupları bulunmamaktadır. Öte yandan kız tarafı için de erkek tarafı için de *evlendirmek, evermek* fiilleri ortaklaşa kullanılabilir. "Türkçe'de izdivaç için kullanılan 'evlenme' veya 'evlendirme' tabirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev (aile) meydana getirdiğinin ifadesidir. ...velâyete dayanan baba hukukunun geçerli bulunduğu Türk ailesinde evlenen oğullar, hisselerini alıp yeni aile kurmak üzere çıkarlar, baba evi ise en küçük oğula kalırdı. Esasen dağınık çobanlık hayatı 'büyük aile' kuruluşuna uygun değildi. Onlar belirli toprak üzerinde kümelenip bir arada oturamazlardı. Böylece 'küçük aile' nizamında yaşayan eski Türkler daha hür fertler yetiştirmek imkânına sahip idiler." (Kafesoğlu, 1988: 216-217)

Rasonyi, eski atlı göçbelerin ailelerine ilişkin açıklamada şu ifadelerle yer verir: "Ailevî ata hakkına dayanan ve dışarıdan evlenme içtimaî şekillerine uygun nizam esastı. Diğer tabirle, yeni kurulan aileler koca tarafını tutardı. Yeni gelen kadın kocasının ailesine hizmet eder ve onun malı sayılırdı. Onun için kadını pederinden, eski ailesinden satın almak gerekirdi. Bedeli kalım çeşitli ehli hayvanlardan: at, deve, koyun vb. tereküp ederdi. ...Kadın kocası ailesinin mülkü olduğu için, kocasının ölümünden sonra da ailede kalır, zira sosyolojide 'leviratus' adı verilen âdet mucibince, kayını, bazen Moğollarda görüldüğü üzere, kocasının diğer eşinden olan oğlu, yahut ailenin diğer bir erkek ferdi onunla evlenebilir." (Rasonyi, 1988:56-57)

Sümer, Oğuz destanlarına ilişkin “hepsi beylerden olan kahramanların tek kadınla evli oldukları görülüyor. Destanlarda ne kumadan, ne de ortaktan bahsediliyor. Kahramanların tek karıları vardır. Bu husus pek dikkate değer. ...Kahramanlar karılarına ‘görklüm’ (güzelim) sözü ile hitap ediyorlar. Kadınlar kocalarına kızdıkları zaman acı ve sert sözler söyleyebiliyorlardı. ...Destan kahramanlarından bazılarının kendileri gibi iyi ata binen, kılıç kuşanan eş istedikleri görülüyor ki bunun bir masal unsuru olmayıp Türk el ve boylarında her zaman bu gibi kız ve kadınlar bulunmakta idi. ...Kısaca destanlarda kadınlara yüksek ve değerli bir yer verilmektedir. Deli Dumrul, fedakârlık sözünü anasından değil ummadığı karısından işitiyor. Oğuz eli’nde kadınların cemiyet içinde ne kadar şerefli ve yüksek bir mevki olduğunu şundan da anlamak mümkündür ki Ebu’l-Gazi’nin *Şecere-i Terâkime’sine* kaynak olan Oğuz-nâmeler’de birçok kadının Oğuz eli’nde beğlik yaptıkları bildiriliyor.” (Sümer, 1992, s. 291-292) açıklamasına yer verir.

“Eğlence, bayram veya toy, insanın ve dolayısıyla toplumun bir ihtiyacıdır. İnsanların çalışmaya, dinlenmeye ihtiyaçları olduğu kadar, eğlenmeye, şenlik yapmaya da kesinlikle ihtiyacı vardır.” açıklamasını yapan Baykara şenlik ve eğlenceleri 1. kişisel=ferdî eğlenme: İnsan hayatındaki önemli zamanlarda olur (Ailenin oluşumu; düğün, çocuğun doğuşu; sünnet; mektebe başlama; askere gitme ve dönme; meslek sahibi olma; 2. Toplumla ilgili şenlikler: Takvime=zamana bağlı olan şenlikler; mahsul idrakleri; 3. Devlet hayatı ile ilgili şenlikler: Zafer şenlikleri; fetih günü şenlikleri; cülûs=tahta çıkma, bağımsızlık ve cumhuriyet bayramları; şehzadelerin doğum, sünnet ve evlenme şenlikleri) bölümlerine ayırır. Bu bölümlenmede kişisel eğlence başlığı altında ilk grupta yer alan ve “insan hayatındaki önemli zamanlarda olur.” açıklamasını takiben “ailenin oluşumu: düğün; “kız göçürür toyı”; evlenüü toyu”; en yaygın ve bilinen toy=eğlencedir. XV. yy. insanı Ali-şîr Nevâyî, *Mîzânü’l-Evzân*’da “çenge ki Türk ulusu zıfaf ve **kız göçürür toylarında** anı ayturlar” deyip akabinde Kırgız’da “kız toyu, kelin toyu aynı olup güyoğü ile evlenme toyu” (Baykara:2001:205) bilgisini aktarıyor. Yalman (II, 2000:215-216), Torosların Kozandağı bölgesinde Türkmen oymaklarının gelin göçürme âdetlerine dair bilgiler vermiştir: “Ay yıldızlı bir bayrak veya al bir bez gelin kapısının önüne asılır. Bundan sonra gelin evine önceden gönderilmiş olan bu çeyizler kapının önüne, sokağa çıkar. Gelin ata biner ve doğruca güveyinin evine gelirken yollarda sık sık çocuklar tarafından ipler gerilir; çocuklara hediyeler vererek çekilir.¹

Gelini güveyinin evi önünde yengeler indirir. Gelin attan inmeden önce güveyinin yakın akrabalarından biri gelinin başına üzüm, şeker, arpa, buğday, para gibi şeyler serper.

Gelin attan ineceği sırada kayınpeder davet edilir ve geline attan inip oğlunun evine girmek için ne hediye istediğini sorar. Kız, her ne kadar utansa da mutlaka bir hediye ister. At, tarla, ziynet eşyası gibi. Oğlanın anası istediği hediyeyi neyin karşılığında alacağını sorar. Kız, üç, beş kuruş bir fiyat vererek hediyeyi bir sürü şahit huzurunda satın almış olur.

Gelin attan indikten sonra doğru güveyinin evine ve gelin odasına girer. Düğün süresince gelinin ve güveyin evleri önünde daima birer bayrak asılı kalır. Gelin attan inip eve girdikten sonra çeyiz içinde ayrılmış bazı eşyalar davetlilere dağıtılır ve orada bir de yemek yenir.

Gelinin indiği ata açık göz çocuklardan birisi hızla atlar ve önce takılmış olan bir heybe ve iki çevrenin gerçek sahibi olur.” Yine Yalman (II, 2000:120-121), Torosların ikinci bölümü Aladağ’da gelin göçürme âdetlerini sıralar:

i. Gelin güveyinin evine davul ve alayla giderken delikanlıların bazıları ara sıra yüksek sesle şöyle derler (Gülbent):

*Kazanlar kaynasın,
Gömeçler oynasın,
Büyük kızlar gelin olsun,
Ufaklara sıra gelsin.
Pirimiz Hacı Bektaş Veli,
Aşkile, şevkile diyelim,
Allah... Allah... Allah..*

¹ “Özbekistan’da gelinin bineceği araba bezenir. Gelini taşıyan arabanın önü gençler tarafından kesilir. Buna arkan (organ) bağlamak denir. Gelini arabadan güveyi indirmek isteyince aileden küçük bir çocuk mâni olur, güveyi çocuğa bir hediye alır, buna “şab veriş” denir.” (Muratoğlu, Kalafat, Türkeröğlu, 1996:47)

ii. Güveyinin kapısı önünde gelinin attan inmesi rica olunur. Gelin naz eder sonunda güveyinin yakın akrabaları geline adak vaad ederler ve bundan sonra gelin attan iner.

iii. Gelin attan iner inmez, bir delikanlı ata sıçrar ve atı güveyinin evine doğru sürer. Eğer at, kapıdan içeri girerse o gelini çok namuslu ve uğurlu bir gelin olarak tanırlar. Aksi takdirde; bu gelinden herkes şüphe etmeye başlar. Bu âdet, düğünlerde dikkatle incelenir ve ona göre geline not verilir." Yalman (I, 2000:271), Bulgar dağları bölgesinde Türkmenler arasında yaptığı araştırmalar sonrasında şu bilgileri aktarmıştır: "Perşembe günü öğleye doğru kız kınalı ve duvaklı olarak çadırından çıkar, ata biner. Kendisine güveyi tarafından seçilmiş iki yenge eşlik eder.

Gelin evinden ayrılırken çalgılar yanık yanık çalar, davul kesik kesik sesler çıkarır. Burada söylenen en meşhur türkü şudur:

*Karacaoğlan güzellerin salağı,
Severler güzeli, çekerler halayı,
Kadamı alasm, güzeller alayı,
Evinden ağlarken çıktı bir gelin."*

"Gelin göçmesi sırasında, gelin ata bindikten sonra kurulan bir düğün alayı vardır ki bu alayın hepsi atlıdır. Düğün alayının başkanlığı ve idaresi doğrudan doğruya sağdıç tarafından yapılır; bunun sağdıçın hakkı olduğu bilinir.

Gelin evden çıkarken alay doğruca obanın mezarlığına gider, mezarlığı bir defa döndükten sonra manzarası iyi, pınarları gü, havası temiz olarak bilinen yerlerden birisine varılır. Burada gönüller tabiatın güzelliklerini doya doya seyredirken silahlar patlar, davullar gürler, zurnalar inler, oba delikanlıları halay çeker; alay baştan aşağı bir neşe otağı haline gelir. Alay bir saat tabiatın güzel manzarası arasında eğlendikten sonra obanın yanındaki alana varır. Burada cirit oyunları başlar. Gelin ve yengeler de bu güzel Türk oyunlarını seve seve seyrederek. Cirit oyunu bir saatten fazla sürmez. Sağdıçın bir emriyle alay yavaş yavaş çadıra doğru yürümeye koyulur, güveyinin evine yaklaşır. Bu sırada alayın karşısına gençler ve çocuklar tarafından gerilmiş bir urgan çıkar. Sağdıç bu şen ve genç kalabalığa âdet olan hediye verir; urgan yere düşer, alaya yol açılır. Verilen hediyeler tavuk, mendil, çevre (sırma işlemeli mendil), kese gibi şeylerdir.

Alay sırasında herkesin gelini süzmeye hakkı vardır. Kimi gelinin ata biniciliğini, kimi attı duruşunu, kimi silahlar atılırken korkup korkmadığını, kimi atı sürüşünü, kimi de gözlerinde sevgi ve istek olup olmadığını dikkatle bakarak öğrenmeye çalışır. Ve açık olarak, kusurları alay arasında söylenir; bu dedikodulara daha çok kadınlar önem verirler. (Alay kadın erkek ortaklaşa kutlanır.)

Gelin yeni evine gelirken, güveyi evinin en yüksek bir yerinde uzaktan gelen alayı gözetir ve elinde dolu bulunan bir su testisini gelin çadırı kapısına gelinceye kadar saklar. Gelin attan inmeden güveyi testiden avucuna biraz su doldurur ve bu suyu gelinin başına serper.

Başına su serpildikten sonra gelin hemen atından inerken genç olsun, yaşlı olsun, güveyinin en yakın akrabalarından bir erkek tarafından kucaklanır ve çadırı kapısında bekleyen obanın kadınlarına teslim olunur. Gelini eve götürürlerken arkasındaki kadınlardan biri gelinin sırtına büyük bir yün yastıkla hızlıca vurur, eğer bu yastığın darbesiyle gelin yere düşerse kıymeti kalmaz. Yere düşmek çok ayıp sayılır." (Yalman I, 2000:273-274)

Azerbaycan Türklerinin düğün merasimlerine ilişkin pek çok aşama (kız beğenme, dünür gitme, nişan, düğün, vb.) manilere yansıtılmıştır. Yoloğlu, 1999'dan alınan Azerbaycan'a ait bazı manilerde kız çocuğunun evlendirilmesi için *ere vermek, kız vermek, yada vermek, ağsaggala vermek, gönülsüz (gelin) getmek* mecaz ve deyimleri geçmektedir:

*Ay aydındır ahırı,
Ötür gelsin nahırı,
Anam kız vermeyecek
Sene evvel-ahırı. (Yoloğlu, 1999:21:22)*

*Atdılar bada meni,
Saldılar oda meni;
Bakmayıb göz yaşıma,
Verdiler yada meni. (Yoloğlu, 1999:23)*

Bu dağların meşesi,
Gözeldir benövşesi.
Gönülsüz **geden** gızım
Ağlamakdı peşesi. (Yoloğlu, 1999:23)

Gızıl gülü derdiler,
Pünhan yere serdiler.
Onbeş yaşlı gız idim
Ağsaggala verdiler. (Yoloğlu, 1999:24)

Azerbaycan Türklerinde halk arasında yaygın olduğu ifade edilen ve atışma niteliğindeki türküde *ere vermek* deyimini geçmektedir:

-Gızım, seni **ere verim**?
-He, dedecan, ağrım alım. (Yoloğlu, 1999:24)

Kız isteme merasimi ile toya başlangıç yapılıır. Azerbaycan'dan bir mani örneğiyle:

Bağçada merzimiz var,
Gelmişik, erzimiz var.
Sizden güzel **isterik**,
Özge ne sözüümüz var? (Yoloğlu, 1999:25)

Anne babası tarafından istemediği kişilerle evlendirilen gençlerin hüznlerini konu edinen Gagauz Türkçesi türkü ve manilerinde (*aşırıya/istediğine*) *vermek* deyimlerinin geçtiği örnekler:

-Neçin **verdin**, mali,
Beni aşırıya?
Vermedin beni
İstedime? (Yoloğlu, 1999:26)

"Hakas alplarının zevkleri ile Galın Oğuz erlerinin zevkleri hemen hemen aynıdır: "Gam Börenin oğlu Bamsı Beyrek boyunu beyan eder, hanım, hey...", boyunda babası Gam Börenin "Oğuz'da kimin kızın alı vererin?!" sorusuna oğlu Bamsı Beyrek şöyle cevap verir:

Baba, mana bir kız **alver kim**, men yerimden turmadan oturgaç gerek!" (Yoloğlu, 1999:30) der. Bu alıntıda görüldüğü üzere gerek Dede Korkut'ta, gerekse Hakas Türklerinde kız isteme merasimi ile *kız-gelin almak*, *kız alıvermek* şeklinde kadına bakışın dile yansımaları da benzeşmektedir.

Hakaslarda da **hıs almak** "kız almak" şeklinde geçer:

...Alton surmestig **hıs alzan**,

Tarınarzar da, tuğannar? ... "Altmış hürüklü gız **alsam**,/ Darınarsınızımı, gohumlar?..." (Yoloğlu, 1999:34-35)

Gagauzlarda gelin evden çıktığında "gelin alırsız" türküsü söylenir:

"-Aalaylan, maanaylan
Kız-gelin alırsız (2 defa)... (Yoloğlu, 1999:55)

Gelin olduğu evde acılarını "Gelin türküsü" ile dile getiren Gagauz kadınları:

"Kızdım, nazlıydım **gelin ettiler**.
Sırmalı saçımı pelik ettiler..." (Yoloğlu, 1999:68)

derken *gelin etmek* deyimini kullanır. Ancak burada, erkek ve ailesi tarafından gelin edilmek söz konusudur.

Taranan kaynaklardan elde edilen konuya ilişkin bazı kelime, mecaz ve deyimler yine şu şekilde sıralanabilir: Eski Türkçe'de eş, karı, kadın karşılığı *ebçi* (USp. 125, 8; Kaan. 47=**evçi**.'den akt. Caferoğlu, 1993:45), *evçi* (H.II. 18,65=**ebçi**."den akt. Caferoğlu, 1993:52) ve "gelin" karşılığı olarak da *kelin* (TT.VI.40, 311; VII.40, 51'den akt. Caferoğlu, 1993:70) kullanılmıştır. *kelinle*- "evlenmek" (USp.169, 26'dan akt. Caferoğlu, 1993:70) için kullanılmıştır. *uzat*- 1. refakat etmek, eşlik etmek, götürmek 2. uzatmak (EUTS, 1993:176) anlamlarında geçmiştir.

Orta Türkçe dil yadigârlarından DLT'de "evlenmek" karşılığı olarak *ewlen-*'e rastlıyoruz: *tünle yorup kündüz sewnür, kiçikde ewlenip ulgadhü sewnür*. "Geceleyin yürüyüp gündüz sevinir, küçüklüğünde evlenip yaşlandığında sevinir." (DLT, III, 87)

Tarama Sözlüğü'ne bakıldığında kız evlenmek/evlendirmek'le ilgili şu kullanımlara rastlanmaktadır: *çiftlendir-* "birbirlerine eş etmek, evlendirmek" (YTS.,1983:56); *er-* 'avret ol- "karı koca olmak, evlenmek" (YTS.,1983:83); *ere git-* (*veya var-*); "hık. kadın veya kız evlenmek" (TS., 2005:642); *ere ver-* "kızı evlendirmek" (TS., 2005:642); *erlen-* "1. er edinmek, koca olarak kabul etmek. 2. erlik savında bulunmak" (YTS.,1983:84); *eşlendir-* "evlendirmek" (YTS.,1983:86); *ever-* "evlendirmek" (TS., 2005:666); *evlen-* "erkekle kadın, aile kurmak için yasaya uygun olarak birleşmek, izdivaç etmek" (TS., 2005:668); *evlendir-* "evlenmesini sağlamak" (TS., 2005:668). *gelin et-* "kızı evlendirmek" (TS., 2005:742); *gelin git-* "bir aileye, bir yere gelin olarak gitmek" (TS., 2005:742); *gelin ol-* "kız, evlenmek" (TS., 2005:742); *kız çıkar-* "kız gelin etmek" (YTS.,1983:139); *kız ver-* "bir ailenin kızını bir başka aileye gelin etmek" (TS., 2005:1175)²

Anadolu ağzlarında ever- (*evemek* (1), *evenmek*, *evermeg*) "evlendirmek" (DS, V, 1993: 1805) kullanımları yer almaktadır.

Azerbaycan Türkçesi'nde *köç-* "1. yaşadığı yeri değiştirmek, bir yerden başka bir yere gitmek, taşınmak. 2. iklim, vs. sebeplerden dolayı yaşadığı yeri değiştirmek, bir yerden başka bir yere uçup gitmek. 3. mec. kocaya varmak, gelin olmak. 4. mec. ölmek, dünyasını değiştirmek. *dünyadan köçmek*; *o dünyaya köçmek* "ölmek" (AzTS, II, 1994:788); *köçür-* "1. birisinin yaşadığı yeri değiştirmek. // bir yerden başka bir yere getirmek, olduğu yeri değiştirmek (hayvanlar, kuşlar; bitkiler) 2. mec. kocaya vermek, gelin etmek. 3. kopyasını çıkarmak, suretini çıkarmak. 4. yazmak, dahil etmek, ait etmek. // bir şeyi (gayri menkul, hak vs.) resmi yoldan başkasına vermek." (AzTS, II, 1994:788); *gız köçür-* "kızı kocaya vermek, evlendirmek" (AzTS, I, 1994:520); *gız ver-* "birine kızını verip husum olmak" (AzTS, I, 1994:520); *ere get-* "kocaya varmak, nikâhlanmak, evlenmek" (AzTS, I, 1994:383); *ere ver-* "kocaya vermek, birisiyle evlenmesine rıza göstermek" (AzTS, I, 1994:383); *evlendir-* "evlendirmek" (AzTS, I, 1994:402); *evlendirme* "evlendirmek fiili" (AzTS, I, 1994:402) geçmektedir.³

Dede Korkut Kitabı'nda bariz şekilde görülen odur ki oğlan için *ivermek* "evlendirmek" fiili kullanılırken kız için *köçürmek* "kızı evlendirmek, kocaya vermek" kelimesi kullanılmıştır. Peş peşe kullanılan bu kelimelerdeki ayrımı fark etmemek mümkün değildir. Yine erkeğin ağzından aktarılan "*kız alı virmek*" şeklindeki kullanım dikkati çekmektedir: "*Aydur: Ne göreyim, oğlı olan ivermiş, kızı olan köçürmüş. Babası aydur: Oğul ya seni ivermeh-mi gerek? Beli pes ağ sakallu aziz baba ivermeh gerek didi. Babası aydur: Oğuzda kimün kızın alı vireyin didi. Beyrek aydur: Baba mana bir kız alı vir kim men yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atuma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol mana baş getürmek gerek, bunun gibi kız alı vir baba mana didi. Babası Pay Püre Han aydur: Oğul sen kız dilemezsün kendüne bir hampa ister-imişsin, oğul meğer sen istediğün kız Pay Piçen Big kıızı Banu Çiçek ola didi.*" (DKK, I, 1989:80/11)

Türkmen Türkçesi'nde "evlenmek" karşılığı *öylenmek*, *durmuşa çıkmak* (TLS,I, 229) geçmektedir.

Özbek Türkçesi'nde *turmuşge çıkmak* "evlenmek" (hatun-kız) (TÖÖTS., 1993:50); *uzetmak* "1. vermek; iletmek, 2. kocaya vermek, kız uzatmak" (TÖÖTS., 1993:335) kullanılmaktadır.⁴

Yeni Uygur Türkçesi'nde "kadın" için *köç* (ağız) (YUTS., 2008:202) kelimesi kullanılırken evlendirmek için *xotunlukka ber-* "kocaya vermek" (YUTS., 2008:167); *kız bermek* "kız vermek" (YUTS., 2008:240) kullanımlarına baş vurulmaktadır.⁵ "evlenmek" karşılığı için de *öylenmek*, *turmuşa çıkmak* (TLS,I, 229) kullanımları yer almaktadır.

Kazak Türkçesi'nde "evlenmek" için *üylenüv* (TLS,I, 228) geçmektedir.

² *Tarama Sözlüğü*'nde erkek için *avrat çek-* "kadın getirmek" (YTS.,1983:17); *başım ört-* "(bir kadını) kendine karı olarak kabul etmek" (YTS.,1983:27); *çiftlen-* (*cüftlenmek*) "evlenmek, eş edinmek, karı olarak almak" (YTS.,1983:56); *eş eyle-* "karı olarak almak" (YTS.,1983:86); *gelin al-* "1. erkeğe bir eş bulmak. 2. gelini babasının evinden özel bir törenle alıp damadın evine götürmek" (TS., 2005:742); *kız al-* "bir ailenin kızını gelin olarak kendi ailelerine katmak" (TS., 2005:1175); *ev aç-* "1. ayrı bir eve yerleşmek, ayrı bir eve geçmek. 2. evlenmek" (TS., 2005:665) geçmektedir. Bir diğer durumda iç güveyi olarak evlenmekle ilgili *damat gir-* "aileye güveyi olarak katılmak" (TS., 2005:469); *güveyi gir-* "1. erkek için evlenmek. 2. iç güveyi olarak gelinin ailesinin evinde oturmak" (TS., 2005:818); *iç güveyi girmek* "karısının ailesinin evinde oturmak üzere evlenmek" (TS., 2005:930) deyimleri geçmektedir.

³ Azerbaycan Türkçesi'nde erkek için *gız al-* "evlenmek evlendirmek" (AzTS, I, 1994:520); *evlen-* "evlenmek, aile kurmak için kanuni olarak bir kızla (kadınla) hayatını birleştirmek" (AzTS, I, 1994:402) kullanımları geçmektedir.

⁴ Özbek Türkçesi'nde erkek için *üylenmak* "evlenmek" (erkek) (TÖÖTS., 1993:50) geçmektedir.

⁵ Yeni Uygur Türkçesi'nde erkek için evlenmekle ilgili *xotun al-* "kadın almak, evlenmek" (*xotun* "kadın") (YUTS., 2008:167); *xotunlukka al-* "eş olarak almak" (YUTS., 2008:167); *kız al-* "kız almak" (YUTS., 2008:240) geçmektedir.

Kırgız Türkçesi'nde kız evlendirmekle ilgili olarak şu kelime ve deyimlere rastlanmıştır:⁶ *erge bar-* "kocaya varmak": *Cakşı erge kız barsa, /Silap silap sultan kılát./ Caman erge kız barsa/ Urup-sogup ultan kılát. "İyi erkeğe kız varınca, /Okşaya okşaya sultan eder./Kötü erkeğe kız varınca,/Vura vura ayakkabı tabanı eder." (Çelik Şavk, 2002:762); erge tiy-* "kocaya varmak" (Yudahin, 1988:740); *uzat-* "1. Uzaklaştırmak, gitmeye müsaade etmek, kendinden uzağa bırakmak; geçirmek (teşyi etmek); 2. Kızı güveyin köyüne göndermek; 3. Kocaya vermek. (Yudahin, 1988:792); *üygö çık-* kocaya varmak (Yudahin, 1988:799); *üylön-* "evlenmek (aile sahibi olmak) (Yudahin, 1988:799); *üylönt-* "evlendirmek" (Yudahin, 1988:799)

Başkurt Türkçesi'nde "evlenmek" için *öyleniv, kiyevege sığıv* (TLS.I, 228) kullanılmaktadır.

Tatar Türkçesi'nde "evlenmek" karşılığı *öylenü, kiyevege çığu* (TLS.I, 229) geçmektedir.

Karay Türkçesi'nde *erleş-* "evlenmek" (Çulha, 2006:62) herhalde kadın için eş sahibi olmak anlamında kullanılmıştır. *köç-* "göçmek, göç etmek" (Çulha, 2006:80) fiilinin evlenmek için kullanılıp kullanılmadığı örneğin alındığı sözlükten anlaşılamamıştır.

Altay Türkçesi'nde *kıs ber-* "kız vermek" (*Kara canıs kısımdu, karu caraş Bayandı bererim* folk. "Bircik kızımı, tatlı Bayan'ı veririm.") (ATS., 1999:109) geçmektedir.⁷

Şor Türkçesi'nde *erge par-* "ere varmak, kocaya varmak, evlenmek" (ŞS., 1995:29); *erge parçan kıs* "nişanlı, sözlü" (ŞS., 1995:29); *kiji al-* "evlenmek, dünya evine girmek, kız almak; kocaya varmak" (ŞS., 1995:51) (kiji "kişi, insan") kullanımlarına yer verilir.

Teleüt Türkçesi'nde *kijee per-* "kız evlendirmek, kız vermek" (TAS., 2000: 58) geçmektedir.⁸

Karaçay-Malkar Türkçesi'nde *erge bar-* "kocaya varmak" (KMTS., 2000:193) (er "koca, eş"); *üy bol-* "evlenmek, yuva kurmak" (KMTS., 2000:423); *üydegi kura-* "evlenmek" (üydegi 1. aile, 2. çocuk, 3. eş, zevce) (KMTS., 2000:424); *üydegilen-* "evlenmek" (KMTS., 2000:424); *üydegilenüv* "evlenme, evlilik" (KMTS., 2000:424); *üydegili bol-* "evlenmek" (*üydegili* "evli, aile sahibi") (KMTS., 2000:424); *üylen-* "evlenmek" (KMTS., 2000:424); *üylendir-* "evlendirmek" (KMTS., 2000:424); *üyürlü* "evli" (KMTS., 2000:424); *üyürlü bol-* "evlenmek" gözlenmektedir.

Yakut Türkçesi'nde ise *cielee-, ıal onor-* "evlendirmek" (TSS., 1995:84); *kergennenii* "evlenme" (TSS., 1995:84); *kergennen-* "evlenmek" (TSS., 1995:84) kullanımları dikkat çekmektedir.

3. YAŞAYIŞ ŞEKLİ, GELENEKLER DİLE YANSIR

Dilde, kelime, kelime grubu ve kavramlar sosyal hayatı yansıtır. Kelimeler yetmediği zaman mecaz ve deyimlere başvurulur yani, deyim ve mecazların doğması ifade etme ihtiyacından dolayıdır. Dilin kelimeleri hudutludur ama olaylar, insanların yaşayış şekilleri hudutlu değildir. İşte dil, bütün bunları karşılamak için mecaz ve deyimlere başvurmaktadır. Yukarıda yer alan malzeme ve bilgilerin ışığında, konuyu maddeler hâlinde ifade edecek olursak;

a. Hiçbir dil, duygu ve düşünceleri yalnızca kelimelerle ifade edemez. İfade etmeye kalksa milyonlarca kelimeye ihtiyaç vardır. Bu bakımdan diller, deyim ve mecazlara başvurarak değişik duygu, düşünce, kavram ve olayları ifadeye çalışır. Türkçe bu bakımdan son derece zengin bir dildir. Bu mecaz yahut deyimler Anadolu sahasında bölgelere göre de değişiklik arz eder. Bir bölgede kullanılan bir mecaz veya deyim başka bir bölgede kullanılmayabilir. Bu bakımdan Anadolu Türkçesi, çeşitliliği en çok barındıran lehçe olma özelliği taşımaktadır.

b. Dilin kullanılışı, şekil kazanması ihtiyaca göre gerçekleşir. Dilin bir türetme kabiliyeti vardır. Neden türetir? Mevcut kelimelerden türetir. Mesela; patlıcan, domates, biber. Bu üç sebzeyle tek yemek mi yapılır? Hayır! Birbirinden farklı birçok yemek yapılır. Dil de böyledir. Bir kavram için birçok değişik kelime, kelime grubu, ifade türetilebilir. Dilimizde, Ortaasya'dan gelen kelime ve deyimlerin yanı sıra Anadolu'da türetilen deyim ve mecazlar da vardır. Meselâ; *Oğuzname* Kazan nüshasında *köç* "kadın, eş" için kullanılmıştır. "*Oğlunız köçini sevmeydür.*" (*Oğuzname*, 74:1); *Kara Han barça köçlerin ve kilinlerin çakırıp aş virdi.*" (*Oğuzname*, 75:3). "*Kara Han bir iki köçin alıp barıp irdi.*" (*Oğuzname*, 83:2). Yanı sıra, *kız alıp ber-* "evlenmek" de metinde geçmektedir: "*Kara Han bu sözni işitkendin sonk takı bir inişi Kez Han'ing kızını alıp berdi.*" (*Oğuzname*, 74:9)

c. Erkek daha ziyade baba evine bağlı olduğu için kız alınmış olur. Kız, erkekle hayatını devam ettireceği için erkeğin evine gitmesi zaruri hâle gelir: *Gelin aldı, gelin gitti, gelin verdi, gelin etti; kız aldı, kız verdi*

⁶ Öte yandan, Kırgız Türkçesi'nde, erkeğin evlenmesine ilişkin şu kelime ve deyimler yer almaktadır: *katın kılıp al-* "karı olarak almak"; (Yudahin, 1988:417); *kız al-* "kızla evlenmek" (Yudahin, 1988:469).

⁷ Altay Türkçesi'nde erkek için *eş al-* "karı, eş almak" (*algan-tagan eş* "karı, eş") (ATS., 1999:85) geçmektedir.

⁸ Teleüt Türkçesi'nde erkek için evlenmekle ilgili *kiji al-* "evlenmek, kız almak" (TAS., 2000: 58) (kiji "kişi") geçmektedir.

gibi. Erkek, belli bir süre baba evinde kalabilir, kendini toparlayıp ailesi genişleyince ayrı eve çıkar yani, "yeni ev açtı!" denir. Bu, "yeni bir düzen kurdu!" demektir. Kadın, aileyi devam ettirecek olan çocuklara annedir. Dolayısıyla sosyal hayat ve aile içindeki yeri erkekten daha önemlidir ve bu durum, detaylı şekilde mecaz ve deyimlerde yerini bulmuştur. Dilimizde konuya ilişkin, erkekle ilgili daha sınırlı sayıda deyim ve mecaz varken kadına dair daha fazla deyim ve mecaz bulunmaktadır. Eskiden ataerkil ve anaerkil aile diye iki tür aileden söz edilirdi. Anaerkil ailede sülalenin ana yoluyla devam ettiğini esas alan görüş, ataerkil ailede baba yoluyla devam ettiğini düşünür. Ananın güçlü olduğu ailelerde akrabalık ana tarafından değerlendirilir.

ç. Medeni kanunla birlikte fertler eşit kabul edilmiş, kadınla erkek hukukî olarak denk duruma getirilmiştir. O yüzden kız almak, kız vermek, kız uzatmak, kız göçürmek yerini kız evlendirmeye bırakmıştır. Kız almak, gelin gitmek, bir aileye dâhil olmak, bir diğeri ise iç güveyi gitmektir ki toplumda istisnai bir durum olan bu aile kurulumu yaygın değildir. Yaygın durum, kız almaktır. Kız almakla kızı ailenin içine yerleştirmek, dâhil etmek anlaşılmalıdır. Ona, diğer aile fertleri gibi eşit hak tanımak demektir. Zaten bugün, şartlar müsaitse, kızın damadın ailesi içinde yaşamasından daha çok kendi yuvasında yaşaması yaygınlaşıyor.

d. Bu, yaşayış tarzıyla, ekonomik yapıyla da ilgilidir. Eskiden şartlar onu gerektirdiğinden baba evinde yaşamayı uygun kabul ediyorlardı.

Sonuç

Taramalar neticesinde elde edilen malzemeden yola çıkarak kız evlendirmekle ilgili dilimizdeki kelime, mecaz ve deyimlerin ne derece zengin olduğu görülmüştür. Aynı zamanda, bir kavramdan hareketle, eskiden günümüze, doğudan batıya, kuzeyden güneye uzak ve yakın lehçeler arasındaki ortaklıklar bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki geçmişten gelen ortak duyuş ve düşünceler ile bunların kelimelere dökülüşü kolay kolay hafızalardan silinmemektedir. Hayat tarzı, inanç esasları, gelenek ve görenekler burada belirleyici durumdadır.

KAYNAKÇA

- Altaylı, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Atalay, Besim (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baykara, Tuncer (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Bayraktaroğlu, Güneş (Haz.). *Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Çelik Şavk, Ülkü (2002). *Kırgız Atasözleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çulha, Tülay (2006). *Karayca'nın Kısa Sözcükleri Karayca-Türkçe Kısa Sözlük*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Demir, Necati, Aydoğdu, Özkan (2015). *Oğuzname (Kazan Nüshası)* (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican, Aliyev, Alaeddin Mehmedoğlu, Şayhulov, Almas, vd (Haz.) (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1991). *Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy-Naskali, Emine, Duranlı, Muvaffak (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1988). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kurpeşko Tannagaşeva, Nadejda N., Akalın, Şükrü Halûk (1995). *Şor Sözlüğü*. Adana: Türkoloji Araştırmaları.
- Muratoğlu, Malik, Kalafat, Yaşar, Türkeroğlu, Cevdet (1996). *Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Necip, Emir Necipoviç (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev. İktil Kurban), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Nirun, Nihat, Özönder, M. Cihat (1990). "Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçinde Âdetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler", *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 251-264.
- Rasonyi, L'asz'lo (1988). *Tarihte Türklü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ryumina-Sırkaşeva, L. T., Kuçaşeva, N. A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üçok, B. (1993). *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Nükümdarlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Vasiliev, Yuriy (Cargistay) (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalman (Yalgın), Ali Rıza (2000). *Cenup'ta Türkmen Oymakları I-II*. (Haz. Sabahat Emir), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (Düz. Cem Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yoloğlu, Güllü (1999). *Türklerin Aile Merasimleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yudahin, K. K.. (1988). *Kırgız Sözlüğü*. (Çev. Abdullah Taymas), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusuf, Berdak (1993). *Türkçe-Özbekçe ve Özbekçe-Türkçe Sözlük*. Taşkent: Özbek Remaksa Ltd. Ortak Şirketi.

Kısaltmalar

ATS.: *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1999.

- AzTS.I-II: Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II, İstanbul, 1994
DKK I: Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile, Ankara, 1989
DS. V: Derleme Sözlüğü V, Ankara, 1993
EUTS.: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul, 1993
KMTS.: Karacay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Ankara, 2000
ŞS.: Şor Sözlüğü, Adana, 1995
TAS.: Teleüt Ağzı Sözlüğü, Ankara, 2000
TLS. I: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Ankara, 1991
TS.: Türkçe Sözlük, Ankara, 2005, Türk Dil Kurumu Yayınları.
TÖÖTS.: Türkçe-Özbekçe ve Özbekçe-Türkçe Sözlük, Taşkent, 1993
TSS.: Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük, Ankara, 1995
YTS.: Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara, 1983
YUTS.: Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara, 2008